

מזרחי בעידן של התחדשות

נאום בקונגרס של ההסתדרות הציונית בירושלים

היום הוא יום ראשון של חנוכה, וראוי אפוא להעיר הערה קלה על טיב חג האורים כהקדמה לדבריי.

תמיד השתוממתי: מדוע כל החגיגות וריבוי הטכסים, כל ההתעסקות הזאת, מסביב לזיכרון חנוכת בית המקדש ע"י החשמונאים--שבצעם הם רק הקימו מחדש מה שהיה קיים כבר--ואנו כמעט מעלימים עין לגמרי מאותו מקדש שנבנה מלכתחילה ע"י שלמה המלך? שמנה ימים אנו מקדישים לשיקום ואפילו לא יום אחד לעצם הבנייה! הייתכן?

והתשובה פשוטה: אמנם כך הוא טבע הדברים. כשמנסים לבנות מחדש מה שנעשה כבר מקדמת דנא, לשקם היכל שנבנה ונחרב, העבודה יותר קשה, המאמץ יותר מייגע, הניסיון הוא ללא השראה וללא אומץ, ללא דראמה וללא התעלות הנפש והתרוממות הלב, ונעדרים ההמונים המשמיעים תרועות-הידד ומחאות כפיים. בלשון חז"ל (יומא כ"ט.) "מיגמר בעתיקתא קשה מחדתא", הישן קשה מהחדש. אבל--דווקא בגין הקושי והעדר ההתעוררות מבחוץ, יש לעבודת השיקום והשחזור זכות יתירה וכבוד מיוחד. מה שעשו החשמונאים לשקם את המקדש ולשחזר את המזבח דרש מהם יותר כוח מוסרי, יותר שאר-רוח, יותר גבורה פנימית, ממה שנדרש משלמה המלך כשבנה את הבית לראשונה. ועל-כן קבעה ההלכה שמנה ימים לחנוכת המקדש ע"י החשמונאים, וכמעט ללא זכר למעשה שלמה.

וכשרון נפלא זה של התחדשות הוא שצריך לעמוד לנו כעת, אחרי מאה שנים של בנין וניצחון, של קשיים ובעיות, של חורבן ותקומה. זהו האתגר שלנו: לבנות מחדש בהתאם לתנאי-חיים חדשים, למציאות חדשה. אם הקונגרס הראשון הפך לדבר שבאגדה בגלל החידוש המקסים שבו, אז הקונגרס הנוכחי צריך להתמסר--על-ידי עבודת ההתחדשות--לשקם את התנועה הציונית כך שתהיה בת-קיימא ובעלת השפעה יצירתית במערכת הנושאים הפרובלמטיים שהם עומס דורנו.

בכדי שהתנועה הציונית תצליח במשימתה, עליה לגשת לעבודתה ברגש של צניעות, כלומר, להכיר שאין היא הגורם היחידי בקביעת גורלה של האומה. אם היא רוצה למצוא דרך סלולה במציאות חדשה זו, עליה להתמקד במספר מצומצם של מטרות ולא לחבוק זרועות-עולם, לא לבלוע את הכל.

התנועה הציונית היא לא המדינה. היא לא כל העם היהודי. עליה לקדם האינטרסים של המדינה והעם כמיטב יכולתה--אבל לא להסתבך בדברים שהיא לא מומחה בהם ושכסופו של דבר תפסיד הרבה יותר ממה שתרוויח, ותוסיף עוד קיסמים למדורת המחלוקת שפוקדת אותנו. היא כן מומחה בבניין הארץ ובעלייה, ועליה להמשיך ולתרום לתחומים חיוניים אלה.

על הציונות לקדם בסבר פנים יפות כל אדם וכל ארגון הרוצה לתת יד לעניין הציוני, אבל בהחלט לא לקבוע עמדות על כל נושא ונושא וכל בעיה ובעיה הפוקדת את העם מזמן לזמן.

אני כאן בתור איש מזרחי, תנועת הציונות הדתית, תנועה שתרמה תרומה היסטורית למד"י--בהתיישבות, בחינוך הממלכתי-דתי, בקיבוץ במושב ובעיר, בשמירת המסורת של עם ישראל, בהוצאת ספרים, בעיתונות, בייסוד אוניברסיטה דתית, בצה"ל, בתנועת נוער ובארגוני נשים--בכל שטח יצירתי של העם. גדולי תנועתנו היו גם גדולי עם ישראל כולו--אישיות כמו הרב קוק והרב ריינס, הרב הרצוג והרב סולובייצ'יק, זכר צדיקים לברכה. נבתור נשיא ישיבה אוניברסיטה הנני גאה בזה שיש לנו יותר מ-550 תלמידים ותלמידות שעושים כאן בארץ שנה-שנתיים, וקרוב לאלפיים משפחות של בוגרי המוסד שעלו ארצה ונקלטו בהצלחה--תוצאת החינוך הדתי המעודד את העלייה כמצווה דתית.

בתור תנועה אורתודוקסית, יש לנו דרכים ושיטות וערכים משלנו. יש לנו ויכוח עם אלה שעומדים מימין ואלה שעומדים משמאל. הציונות שלנו נובעת לא מהרצל ולא מנורדאו, זכרונם לברכה. מקור הציונות הדתית בהררי קודש--בתנ"ך ובתפילות שלחשו יהודים טובים משך דורי-דורות, תפילות לשיבת ציון, עד שבאה הציונות הפוליטית חירזה המוני בית ישראל להתארגן ולגאול את הארץ ואת העם. אנו צועדים יחד עם כל אחינו ואחיותנו בכדי להמשיך להגשים את המטרות הנשגבות האלה.

אבל, אנחנו לא מאמינים שיש מקום לתנועה כללית להתערב בבעיות דתיות פנימיות. תנועה שהיא רובה חילונית יכולה להתקיים יחד עם תנועות דתיות בדו-קיום ובדו-שיח מבלי להיכנס לפרטי-פרטים של החיים הפנימיים של אנשי דת.

בתור יחידים, כמובן שבדמוקרטיה כמד"י יש לכלל בן-אדם הזכות להביע דעתו ולחיות לפי תודעתו. אולם, תנועה רשמית צריכה להצטמצם לנושאים שהיא בקיאה בהם. אני מצטער כשסכסוכים דתיים פנימיים עולים על הפרק ומכניסים שנאה ואיבה לתוך דיונינו בתור ציונים. ההסתדרות הציונית מעולם לא הייתה ארגון דתי-אורתודוקסי, ועולל יהיה אם תיהפך למוסד קונסרבטיבי או רפורמי או סתם אנטי-אורתודוקסי או אפילו כולו אורתודוקסי. על הציונות

לשמש כמאחד את המחנות, ולא כמקור לפירוד. ההסתדרות הזאת צריכה לקדם את המטרות הציוניות, ולא להיות בר-פלוגתא של זרם זה או אחר. אחרת, היא תסתבך עד שתאכזב תקוות וחזיונות אבות הציונות ומייסדי ההסתדרות הזאת.

אינני מכחיש שבעיית דת ודמוקרטיה היא בעיה קשה ומסובכת. אבל היא לא בעיה שיכולה למצוא פתרונה במסגרת זאת. התנועה הציונית יכולה ומחויבת להכיר בערך המסורת היהודית, ולהכין מקום מכובד לתורה אשר היתה מלכתחילה והיא עוד היום המנדט למד"י. אבל אין לה להיכנס לעובי הקורה ולקבוע עמדות בנושאים דתיים.

איך ייתכן "כבוד" לדת ישראל מבלי לטבוע בים של גלי זרמים שונים?

ראשית כל מוכרחים לזהות את הבעיה המרכזית של יהודי הגולה, זוהי: תופעת ההתבוללות והבעיות הכרוכות בה, דהיינו: מיעוט האוכלוסייה, נשואי תערובת, שחיקת ומחיקת הזהות היהודית, המונים שפנו עורף לגמרי לכל העבר והמורשת היהודית, אלה שהשתמדו לדתות אחרות במאותיהם ובאלפיהם, בערות מדהימה במקורות המסורת היהודית, ואלה שמונעים מבניהם חינוך יהודי כלשהו--וכל התוצאות המחרדות של הידרדרות הזאת בארה"ב. כל הבעיות האחרות הן טפלות לגבי הסיוט המכאיב הזה.

אינני בטוח שהנאספים כאן יסכימו לפתרון שאני ועמיתי במחנה הציונות הדתית דוגלים בו, אבל אני מקוה שלא ניגרר אחרי התעמולה ששמענו בחדשים האחרונים כאילו התרופה לכל המחלות היא ליישם לנו את הדגם האמריקאי. "ההנחה היא שיהודי אמריקה יש להם הרבה ללמד לקרובינו המסכנים במד"י (אני מצטט לכס, בעברית, ממאמר שכתב Jack Wertheimer בירחון Commentary) ... "יהודי אמריקה--כך הוא הטיעון-- הגרים בסביבה מעורבת נהנים מברכות הגיוון והשוני, ומאשרים את הלגיטימיות של הרבה צורות שונות של דת ישראל... בקיצור, יהודי אמריקה ויהדות אמריקה משגשגים באווירת הפלורליזם והסובלנות, ועל יהודי מד"י ללמוד לקח מהם. אולם, הקהילה היהודית-אמריקאית לא רק שאינה משגשגת אלא היא נמצאת במשבר עמוק." אלה דברי אחד ההוגים החשובים בסמינריון הקונסרבטיבי בניו יורק. וכאן הוא מונה את המרכיבים המרים של המשבר, וממשיך: "למרות הפלורליזם הראוותני של יהדות ארה"ב, זרמיה הדתיים לא מאשרים את הגדרת מיהו-יהודי זה מזה, ולא מקבלים גויים שנתגיירו מזרם אחר."

בסיכום: תרבות אמריקה וחווית יהודי אמריקה אינן הפתרון. להפך: מסתבר שהן יסוד הבעיה עצמה.

אני לא אומר שכל התרבות האמריקאית היא פטולה. אדרבה, כיהודי אמריקאי אני מודע לגדלותה של מדינה שפתחה שעריה לפני מיליוני יהודים שבאו לה כעניים מדוכאים בחוסר-כל, כנרדפים וגרושים. אני גאה במדינה שפתחה את המדע והטכנולוגיה לאין ערוך, ששמרה על יסוד הדמוקרטיה אעפ"י שהצורה האמריקאית היא רק גירסא אחת של הדמוקרטיה. אבל היצוא התרבותי של התרבות האמריקאית לכל קצווי תבל הוא לא רק התרבות הגבוהה והיפה והנכבדת, אלא גם התרבות ההמונית, הוולגארית, הזולה, התרבות של עירום וגירוי היצר, של רצח וגזל, של חמס ואלימות.

ותרבות שפלה זאת היא בעוכרנו, היא המשמשת כמגנט לאלפי רבבות ולמיליונים בכל העולם. הטכנולוגיה המפותחת היא הצינור להגברת היסודות המשחיתים של התרבות הזאת. "וככל הגויים בית ישראל" --מה שקורה באירופה ובאפריקה ובאסיה קורה בקהילה היהודית בארה"ב, ובמד"י.

ולזה אין תרופה כי אם-החינוך הדתי המסורתי, אם כי בכלים חדשים.

התשובה הזאת אינה פשטנית. האמת היא שאין פתרון אחד לבעיות שלנו. אבל יש סדר עדיפויות, והראשונה היא--החינוך. וזוהי התשובה לשאלה ששאלתי: איך ייתכן "כבוד" לדת ישראל מבלי לטבוע בים זועם של גלי זרמים מזרמים שונים?

איך? על-ידי עידוד ותמיכת חינוך יהודי יעיל לכל ילד וילדה--ואפילו לכל בוגר--בכל העולם היהודי מבלי לבכר אידיאולוגיה אחת של חינוך על השנייה. על ההסתדרות הציונית לתמוך בכל חינוך יהודי ראוי לשמו לפי מספר התלמידים ומספר השעות. ובכן, כל המרבה הרי זה משובח וחוכה לתמיכה יותר. וחוקה אחת לכל יהודי, ללא הפליה כיתתית.

אמנם, מאז מאתיים שנה כשעלה כוכב החילון בשמי אירופה הפכה היהדות הדתית למיעוט. אולם, זאת לא אומרת שהיא לא שומרת בקרבה את הסוד לשגשוג ותקומה של העם כולו. אני מרשה לעצמי פרפרזה של הסופר הידוע (והאנטי-שמי!) G.K. Chesterton: "Judaism hasn't been tried and found wanting. It hasn't been wanted and therefore hasn't been tried." זה תופס למרבית בני דורנו.

תרשו לי לחזור כאן בקיצור על כמה דברים שהרציתי לפני קהל אחר כאן שלשום:

עלינו להכיר במצב העכשווי בגולה. רוחות חדשות נושבות בערי ובחוצות ארה"ב. רבים מאלה שפנו עורף לדת כלשהי, שהתיימרו שהנם ריאליסטים ובעלי אחריות מוסרית עצמית שאינם זקוקים לאלוהים או לשום ישות טרנסצנדנטלית, והרבה מבניהם ובנותיהם שואפים לרוחניות, spirituality, למשהו מעבר לבשר ודם, מעבר לחומר ובידור והרדיפה אחרי מותרות. ואם לא ימצאו מענה לבקשתם ביהדות, אז יִקְוּ צימאונם ממם עכורים ומורעלים של כתות אליליות-פגאניות.

אמנם, הרבה ממחפשי דרך אלה נתפסים ברוחניות כביכול כאופנה, וברור שלא יהיה קיום לרוחניות בדוֹחַ שכזאת. אמנם, הרבה מהם תועים אחרי רוחניות-שווא (ו"רוח" תרתי משמע) לרבות אלה שמתעמקים כביכול ב"קבלה" מבלי להכיר צורת אל"ף, שלא לדבר כבר על פסוק חומש עם רש"י--או אפילו בלי רש"י.

אבל בכל זאת אין להכחיש שיש ברבים מהם געגועים מטפיסיים עמוקים ופְּנִים שהם--כביטוי הזהרה--קול בלי דיבור, כְּסוּפִים שהמתגעגע עצמו אינו יכול לבאר או לַהֲוֹת מה הם ומאין יבואו, בקשת אלוהים שיש לה אלף מְסוּוֹת--ואין לזלזל בהם. אני לא מדבר על התופעה של מְסָפֵר מצומצם של חוזרים בתשובה, אלא כפסיכולוגיה המונית המרחפת על פני כל הארץ, בין יהודים בין גויים למיניהם. לפנינו אתגר היסטורי והזדמנות נזירה. ואם לא נזדרז להחזיר לתוכם תוכן יהודי אותנטי, מי יודע לאן יגיעו ומי יערוך את ההפסד שנהיה אחראים לו.

תנועת המזרחי ("מזרחי" הינו נוטריקון או מיזוג של "מרכז רוחני") שהיא הארגון הציונות הדתית, רוצה לשתף פעולה עם כל אלה שדורשים בטובת המדינה, העם, והמסורת. היא לא רודפת אחרי ניצחון ויכוחי. היא רוצה לראות מדינה וקהילה בנויה על יסוד התורה שדרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. היא לא מוכנה לוותר על שום עקרון, והיא גם לא מסכימה להיתפס לסיסמאות אפילו הפופולאריים ביותר. אבל היא שואפת לחיות בשלום ובדרך-ארץ, בנימוס ובכבוד הדדי, עם כל גורם רציני המוכן לבקש מוצא מן הבוץ האידיאולוגי שנוצר, ובכלל לבקש "מודוס ויונדי" של דו-קיום מבלי לוותר על עקרונות מקודשים.

זאת היא השקפתנו על שתים מן הבעיות שהציגו לנו במושב זה של הקונגרס: הקשר בין תנועה הציונית בתפוצות לקהילות היהודיות, ויחסי הגומלין בין התנועה הציונית והזרמים הדתיים.

זאת הייתה המדיניות של המזרחי מאז הווסדה, וזאת היא דרכנו גם היום.